

שולחן ערוך אהע"ז

עם פירוש

ערוגת הבושם

*

חלק ראשון

שולחן ערוך אבן העזר

עם פירוש

ערוגת הבושם

מאת

הגאון רבי מיכאל בכרך זצלה"ה

ראב"ד פראג

חלק ראשון

מכון שלמה אומן — ישיבת שעלבים

מכון ירושלים • תשמ"ה

כל הזכויות שמורות ל"מכון ירושלים"
ירושלים עיר העתיקה, רח' גלעד 14, ת.ד. 100
נדפס בישראל, דפוס המכון
מיסודם של השותפים העוסקים במלאכת המתכת

Printed in Israel

בסידור ועריכת הספר השתתפו:

הרב גדעון בנימין הרב אהרן מרצבך

הרב ישי מאיר הרב יואל קטן

שלוחת המכון — "מכון שלמה אומן" שעלבים

נר תמיד בהיכל ה'

לזכרו ולעילוי נשמתו
של עטרת ראשנו ומנווט נתיבותינו
אשר בחכמתו בנה הבית ובתבונתו כוננו ושיכללו
איש החזון רב הפעלים ועתיר המעשים
אשר חייו היו קודש לדובב שפתי גדולי עולם
ולהפצת תורתם ומשנתם

הרה"ג רבי יוסף בוקסבוים זצ"ל

מייסד וראש "מכון ירושלים"

נלב"ע ביום מר ונמהר

י' אדר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

מוקדש לזכרו של

ר' שלמה אומן ז"ל

נולד בירושלים ט"ז סיון תשי"ז

נהרג בקרב במלחמת שלום הגליל

י"ט סיון תשמ"ב

תהיה נפשו צרורה בצרור החיים

בפתח הערוגה

"אמר הקב"ה לישראל אילו זכיתם הייתם קוראים וישבתם לבטח...
אילו זכיתם הייתם קוראין שמעו עמים ירגזון
עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים שמעו כי נאנחה אני...
ירמיה קללן בא"ב על אלה אני בוכיה
בא ישעיה ורפאן כי בעין בעין יראו בשוב ה' ציון".

אילו זכינו היה אילנו של שלמה מוסיף לבלבל, מוציא פירות ומהנה אלקים ואנשים.
לא זכינו, ואנו מקימים ישיבה על קברו.

בלבול אמרנו, מלשון לב ומלשון ניצן של פרח ופרי.
ניצן שהכל מרוכז בו, הן ברגשת הלב והן בכוחות שכל עצומים.
העתיד כולו צוהל לפניו.
כשספדנו לו, ספדנו לא רק את העבר וההווה, אלא את העתיד הגדול.
קשה לי להעיד וגם פסול אני לכך; אבל לומר רשאי אני:
פרי משובח על עץ משובח במטעים משובחים.

נמנו וגמרו קרוביו, רבותיו, חבריו ומוקיריו, להעמיד לו שם בדבר שנפשו היתה קשורה
בו, באיבר שנשמת הלימוד של שלמה תלויה בו – בספרים ובכתבי יד.
ישיבת שעלבים בשותפות עם מכון ירושלים יסדו את "מכון שלמה אומן" שיוציא לאור
עולם כתבי ראשונים ופוסקים נ"ע. יגישום מוגהים, בדוקים, מלווים בהארות ובהערות,
כשאיפת שלמה ז"ל, מוכנים ללומדי תורה.

אולי לא במקרה נתגלגלו הדברים ודודי שירד לגנו ללקוט את שושנתו, הביאנו לערוגת
הבושם וספר זה הוא ביכורי מכון שלמה אומן.
הופעת "ערוגת הבושם" מאת הרב מיכאל בכרך זצ"ל נכדו של בעל ה"חוות יאיר", הוא פרי
עבודתם של השושנים חברי שלמה ז"ל, שהם בתוככי ישיבתנו חבריו לספרא וחבריו לסייפא
גם יחד.

ר' אהרן מרצבך הי"ו יצא עמו לדרכו האחרונה בעוה"ז בטור של טנקים בלבנון, והחבורה
כולה מזכה את שלמה בעוה"ב במכון הנקרא על שמו.

הדבר האחרון עליו שוחחתי עם שלמה ז"ל היה עידוד הכתיבה היוצרת בישיבת שעלבים,
וזאת על מנת לכוון את כלל התלמידים ללימוד יצירתי, ולחזק את השאיפה לשלמות
ומקוריות בלימוד.

כתיבה יוצרת בשני המובנים: יצירה חדשה בכתב, ויצירה המחדשת את הת"ח. ואם
הוקמה ישיבה כזו על קברו הרי יסודותיה נעוצים עוד מאז.

פעילותו של מכון שלמה אומן, בתוך הישיבה והכולל שלנו, מחזקת את העיון במקורות
ולیبונם, את ה"אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא", ואת הדייקנות בלימוד. אנו מקוים כי
מכון שלמה אומן ירחיב את פעילותו במסגרת ישיבתנו ויוציא לאור ספרי יסוד של רבותינו
הראשונים וגדולי האחרונים.

אברכי הכולל עסקו בלימוד חלק אבן העזר משו"ע לאו דוקא על מנת לקבל כושר לדיינות,
אלא כדי לדעת את ההלכה ואת פירוש הסוגיות אליבא דהלכתא, ראוי שמרביצי תורה
בישיבות ילמדו את הסוגיא בכל מקום שהיא מופיעה, לפי פירושה המובא בשו"ע ובנושאי
כליו; ולא ע"פ נתונים התלויים באותה מסכת ובאותו מקום בו ניתן השיעור בלבד.

הכרת טובה ותודה עד אין קץ לרבנו של עולם שזיכנו להקים מקום כזה של תורה, שבו מגדלים לתורה, ובדרך בה אנו הולכים.
כשמוקם מכון גבוה לתורה על שמו של תלמיד הישיבה שנפל כחייל צה"ל, נישא תפילתנו על מאות בחורי ישראל שגדלים באהלינו בדרכנו זו לתורה וליראת שמים ולוחמים מלחמתו של הקב"ה ושל עם ישראל כולו.
עינינו נשואות לבורא עולם שיתן בלבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד, ולהקנות להם את כל הדרוש לעשותם לאנשים בני תורה.

"הנותן צדקה לשם שמים הקב"ה זורעה בגן עדן וצומחה" (ספר חסידים)

הרבה מלאכות נעשות בגינה עד שערוגותיה יניבו פירות. חרישה וזריעה, דישון והשקיה ועוד...

תודתנו שלוחה לאלו שחרשו את האדמה והפכוה, והכינו את הבחורים להיות בני תורה, לאלו שזרעו בלבם הבנה ואהבת תורה, לאלה שהשקו את הצמחים במיטב הונם כדי שיוכלו לגדול עד כדי הנבת פרי, ולאלה שמעבדים את השדה יום-יום ושעה-שעה.

תיתי לו לרעי ומכובדי הרב יוסף בוקסבוים שליט"א מייסד ומנהל מכון ירושלים שקרבתו לשלמה ולמשפחתו הוסיפה נדבך מיוחד למסירותו לענין הקדוש הזה.
ושלמי תודה לכל העוסקים במפעל הגדול – מכון ירושלים, והתודה למורנו הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א אשר מדריך את אברכי הכולל זה זמן רב בשלבים השונים שבלימודם.

הבעת התודה וההוקרה לכל עמיתי העוסקים בעבודת הקדש בישיבת שעלבים, יום יום ושעה שעה, היא מסכת שלמה של תודה.

למשפחות של שלמה אומן; לשלומית הרעיה, להורים ישראל ואסתר אומן, להורי שלומית חיים ועליזה קהן, ולאמי גברת חנה שלזינגר שתחי'; להם ולכל הכואבים עמם בשברנו הגדול, וכן לידידים הרבים שתרמו גם הם מהונם ומכוחם; לכלם ישמש נר זכרון זה של שלמה אומן כאלומת אור, ובשעות היגון יעניק לכולנו גל של חום ואור, וזכרון של כבוד.

ישיבת שעלבים, עש"ק לסדר "ונקדשתי בתוך בני ישראל" תשמ"ה.

הרב מאיר שלזינגר

ראש הישיבה

אקדמות מלין

"כד דמך ר' בון ב"ר חייא על ר' זעירא ואפטר עלוי... , למה היה ר' בון ב"ר חייא דומה, למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה משתכר במלאכתו יותר מדאי, מה עשה המלך, נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן משלם. והיו הפועלים מתרעמין ואומרים, אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם. אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע ר' בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד וותיק יכול ללמד למאה שנה (ירושלמי, ברכות כ.).".

שלמה ז"ל נלקח מאתנו בהיותו בן עשרים וחמש שנה, ואם באנו למנות מעשיו והישגיו ולסכם אישיותו רבת הפנים, קצרה היריעה מהכיל. עתיד גדול חזו לו מוריו ורבותיו. משחר נעוריו ספג את מורשת יהדות אשכנז של תורה עם דרך ארץ, יחד עם אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל. התחנך בירושלים בביה"ס ובישיבה התיכונית "חורב", והמשיך למודיו בישיבת שעלבים, בראשות דודו הרב מאיר שלזינגר שליט"א. לאחר סיום שרותו הצבאי במסגרת ההסדר, עבר ללמוד בישיבת מיר. יחד עם רעייתו שלומית, לבית קהן, הקים בית למופת ונולדו להם שני ילדים, דוד ושלומציון. אהבת התורה ולמוד התורה, חשקת הלמוד והעסוק בלמוד, היו נר לרגליו ואור לנתיבותיו.

למוד תורה אצל שלמה פרושו היה עסוק בספרים הרבה. מעולם לא הסתפק בספר הנלמד, אלא הרבה לחקור ולעיין בספרי ראשונים ואחרונים, בכדי ללבן הסוגיא על כל היבטיה ולהנות מכל עושר הרעיונות והפתרונות שנצטברו במשך הדורות. כאשר בא לישיבת מיר היה נוהג להעמיס ספריה זוטא על מכוניתו, ובשעת הלימוד בהיכל הישיבה, היה נוהג מפקידה מפקידה לרדת אל ספרייתו הנודדת בכדי לעיין בספרים ולהעשיר לימודו.

היה גם חובב ספר באשר הוא ספר. חיבה יתירה נודעה אצל שלמה לספריהם הגנוזים והנעלמים של רבותינו, לאלה שאינם נחלת הכלל, ושיש צורך לגלותם. בחיפוש אחריהם, בחנויות ובספריות, ובעיסוק בהם, מצא שלמה מקור בלתי נדלה להנאה ולהשראה. לא יפלא, איפוא, שהיה ממונה במשך שנים על אוצר הספרים של ישיבת שעלבים. שקד ברוב עמל ומסירות על החדרת תודעת הספר לישיבה ובנה ושכלל את אוצר הספרים בכמות ובאיכות, תוך הרחבתו לנושאים ואופקים בכל שטח תורני ותוך סדור חדשני ומקיף, עד להפיכתו לספריה רצינית.

שלמה השקיע מחשבה מרובה בתכניות לחנוך בני־ישיבה בכלל, ותלמידי ישיבת שעלבים בפרט, למחשבה מקורית מסודרת, לבטוי מקצועי ומיומן ובעיקר לכתובה יוצרת. עוד בחייו הקים, יחד עם שניים מחבריו, קרן פרסים לעדוד הכתיבה בישיבה, וקרן זו קרויה היום על שמו.

בישיבת שעלבים ינק וספג שלמה את עיקרי תורתו, ועמה היה קשור בכל נימי נפשו. במכון ירושלים מצא מוקד להתענינות והתפעלות, אותם הביע בהזדמנויות רבות. ספרי המכון מלאו את ספרייתו וזמן קצר לפני מותו אמר שמכון ירושלים "מחיה את המתים". ברור לנו, איפוא, שאם באנו להושיב ישיבה על קברו של שלמה ז"ל, אין הולם משלוב זה של ישיבת שעלבים ומכון ירושלים, במכון שלמה אומן, וכרך זה, פרי בכורים של המכון, יצא לאור אי"ה ביום הזכרון של שלמה ז"ל, סמוך לחג השבועות.

מכון שלמה אומן מבקש לרכז את טובי האברכים של ישיבת שעלבים בעבודת הקודש של מקיצי נרדמים, בהוצאת כתבי ראשונים ואחרונים, מכתבי יד שטרם ראו אור ומדפוסים ישנים, במהדורה מתוקנת, מוגהת, מנופה ומבוארת, עם מבואות, הערות, מפתחות, וכיו"ב, הכל בהדרכתם ועריכתם המנוסה והמיומנת של רבני מכון ירושלים.

תודתנו העמוקה נתונה לרב מאיר שלזינגר שליט"א, ראש הישיבה, ולרב יוסף בוקסבוים שליט"א, מנהל מכון ירושלים והוגה רעיון המכון, אשר עמלו וטרחו באהבה ומסירות אין קץ בהקמת המכון וקדומו, ולתלמידי החכמים העוסקים בנאמנות במלאכת הקודש והרואים במפעל שליחות של מצווה ואהבה כאחד.

יעמדו כולם על הברכה.

ירושלים, יום א' לסדר "וישבתם לבטח בארצכם" תשמ"ה לפ"ק.

ישראל אומן

חיים קהן

רבי מיכאל בכרך נולד לאביו רבי שמואל זנוויל בשנת ת"צ. על משפחתו אין לנו פרטים רבים. אשתו נעכלה בת כ"ה ליב אוטיץ נפטרה בכסלו שנת תקל"ה ועל מצבתה כתוב "אשת האלוף הרבני מו"ה מיכאל נר"ו".⁵ מענין הדבר שבספרו זה, אף שמציין פעמים רבות את שו"ת "חות יאיר" לסבו הגדול ואת שו"ת "חוט השני" של זקניו, אעפ"כ אין הוא מזכיר אף פעם את הקשר המשפחתי שביניהם.

רבינו היה מחבר פורה ולבד מחבורו זה השאיר אחריו בכתובים חבורים נוספים על הש"ס, רמב"ם ושאר חלקי השלחן ערוך, שאלות ותשובות ודרשות. אחדים מחבוריו בעצם כתיב התגלו לאחרונה ויש לקוות כי בקרוב יראו אור לשמחתם של רבנן ותלמידיהן.

בנו הגאון רבי יששכר בער בכרך היה סופר החברא קדישא בניקלשבורג, ונפטר ביום ב' דר"ה תקס"ז. אחד מחכמי דורו כתב עליו: "ואנכי זכיתי לראות ולפלפל בהלכה פה אל פה את חטר קודש אחד אשר יצא משני גזעי קודש האלה, שבשורש אחד יתאחדו. מצד אביו היה נכד הגאון בעל חות יאיר ומצד אמו היה נכד הגאון בעל צמח צדק. וזה שלש שנים אשר שבק חיים ונאסף אל עמו, הוא הרב המאור הגדול מו' בער בכרך ז"ל מק"ק ניקולסבורג, ואיש זה היה כמעט יחיד בדורו בכלילת יופי, בבקיאותו בכל ש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים, ורובי תורת הראשונים נצורים על דל שפתו. ומצאתיו בחדרו הלוח ושוב וחזר בעל פה גמרא עם פירוש רש"י ותוס' ורשב"א ור"ף ורא"ש דבריהם כהיותם, והיה סופר נאה ומליץ גדול ונשוא פנים. רשמי צורתו בשרו חן וחסד לעין כל רואיו, וחסידותו קדמה לחכמתו".⁷

בעיר פראג.

פראג, עיר ואם בישראל גידלה בתוכה גאונים וגדולים במשך מאות בשנים, ורבינו זכה להיות חוליה בשלשלת גדולי פראג המפורסמים. ראוי להזכיר מה שכתב הגאון רבי אלעזר פלעקלס בעל "תשובה מאהבה" (בספרו "עולת החדש" השלישי דרוש ב') על העיר פראג בימיו, היא התקופה אשר חי בה רבינו:

אשרי העם שככה לו (תהלים קמ"ד ט"ו).

בעזה"י זוכים אנו להוציא לאור עולם את ספרו של הגאון רבי מיכאל בכרך זצ"ל, גדול בדורו, על שו"ע אהע"ז.

רבי מיכאל בכרך חי בעיר פראג בתקופה שגאוני עולם חיו בה – רבי יהונתן אייבשיץ ורבי יחזקאל לנדא בעל ה"נודע ביהודה". בצילם של גדולים ועצומים אלו חסו גדוליה וגאוניה של פראג, וביניהם רבי מיכאל בכרך.

מבקשים אנו להציג בפני הלומדים מי היה רבי מיכאל בכרך, אולם חומר מרוכז עליו עדיין לא נמצא. לפיכך היה צורך לדלות פרטים מספרי השו"ת של גדולי דורו, מספרי קורות העיתים ומן החיבור עצמו. אנו מקוים שאכן נצטיירה התמונה – ודמותו של רבינו תעמוד לפני עיניהם של העוסקים בתורתו, וחפץ ה' בידינו יצלח.¹

משפחתו.

משפחת בכרך² יסודה בהררי קודש, ומתיחסת למהר"ל מפראג. הגאון רבי אברהם שמואל ב"ר יצחק בכרך (של"ה – שע"ה) תלמיד מובהק למהר"ל מפראג, נשא את נכדת המהר"ל מרת חוה (בת רבי יצחק הכהן כץ חתן המהר"ל) והיה אב"ד וורמייזא. חלק מתשובותיו הדפיס נכדו רבי יאיר חיים בכרך בעל ה"חות יאיר" בשו"ת "חוט השני".

בנו הגאון רבי משה שמשון בכרך (שס"ז – ת"ל) מחבר ספר "שמן המאור" שעדיין בכתובים, היה רב ודרשן בפראג ואב"ד בלייפניק ובוורמייזא כעשרים שנה. מקצת תשובותיו נדפסו ב"חוט השני". בנו הגאון רבי יאיר חיים בכרך (שפ"ח – תס"ב) מחבר ספר "חות יאיר" וספר "מקור חיים", אחד מגדולי הדורות בנגלה ובנסתר.

בנו של החות יאיר, רבי שמואל זנוויל זצ"ל, נשא את בתו של הגאון ר' משה מאיר גרוטוואל אב"ד בקלויז בפרנקפורט דמיין ואב"ד קובלענץ³ (בזוג שני נשא לאשה את אחותו של ר' שמואל וורטהיימר). בכתב הרבנות של בעל נודע ביהודה, מיום כ' כסליו תקט"ו, מופיע בין החותמים ר' שמואל זנוויל בכרך "שמש ונאמן פה פראג", וכפי הנראה הוא ר' שמואל זנוויל דנן. הוא נפטר באשכנז ביום ח' תמוז תצ"ט.⁴

1 ברכת תודה מיוחדת על העזרה באיסוף החומר לרב יוסף בוקסבוים, לרב יצחק ידלוב, ולאבי, על תרגום החומר בגרמנית לעברית. 2 על משפחת בכרך ראה: י. בוקסבוים, מוריה, שנה י גליון ט; דעת קדושים, ע' 213 – 224; ד. קיפמן, R. Jair Chajim Bacharach, Trier 1894; הני"ל, Die Kinder R. Bacharach, M. G. W. J., 43 (1899), p. 37-48. 3 ר' ויכשטיין, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien, II, 1917, p. 110-111. 4 ראה עליו: מ. הורוויץ, רבני פרנקפורט, ע' 279, 253. ר' מאיר היה ידיו הנאמן של בעל "חות יאיר". 5 דמותו המופלאה משתקפת מנוסח מצבתו: פה טמון, ה"ה פ"מ [פרנס ומנהיג] שמואל זנוויל בכרך ב' ה' המנוח; הגאון המפורסם בעל המחבר שו"ת חות יאיר; ולה"ה ויקבל עליו בעונש קודם מותו באם; שהתעורר נגדו נמולי' ושאני' נמולי'; בדבר ממון בימיו ואפי' אחר שהתקבל מידם; לידו להביא המעות להבעלים ולא לקח מיד איש; מאומה ולא חשק שום ממון חברו כל ימי חייו; נקבר ביום ג' ח' תמוז תצ"ט לפ"ק. 6 בספינת חורבן, ע' 42. 7 בהקדמה

בהסכמת כולנו באיסור שלא יפרוץ גדר ואמרנו להכריז כרוז זה בכל בתי כנסיות שבקהלתנו. נעשה היום בהתוועדות הרב וב"ד הרבנים, יום ח' ט' אדר"ש "עצת ד' היא תקו"ם" לפ"ק.

הק' יחזקאל סג"ל לנדא
הק' מיכאל במהר"ר זנוויל בכרך
הק' שלמה זלמן בהר"ר גומפלעל עמרין
הק' יעקב ג"ב
הק' אלעזר פלעקלס

לאחר פטירתו של הנוב"י בי"ז אייר תקנ"ג היה ראש בי"ד הגאון הישיש רבי זלמן עמרין¹⁵, אך בדרך כלל מולא מקומו ע"י רבי מיכאל בכרך. לאחר פטירת ר' זלמן עמרין בשנת תקנ"ד נבחר רבי מיכאל בכרך לראש בי"ד, ומלא תפקיד זה עד פטירתו בשנת תקס"א.

רבינו היה מעורה בכל דבר שבקדושה בחיי העיר פראג: עסק בגמילות חסד של אמת והיה אחראי על רשום הנפטרים — "לחקור שם המת וסיבת מיתתו באיזה חולאת ואת הכל צריך לכתוב דברים כהויתן בפנקס"¹⁶. כן אנו מוצאים שדרש את הדרשה של ער"ח אלול בפני בני חברה קדישא דפראג בשנת תקל"א ובשנת תקמ"ז, דרשה נפלאה שתוכנה התבוננות בהנהגת השי"ת את העולם ומתוך כך באדם המורכב משני הפכים החלק החמרי והשכלי, ועבודת האדם היא שלא יפול תחת ממשלת החמרי — ומסיים — "הרחמן יסיר לב האבן מבשרינו ולתת לנו לב חדש ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ולשוב בתשובה שלמה והשי"י יקבל תשובתינו ותפלותינו בזה יום הדין הבע"ל, וגדולה תשובה שמקרכת הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא כדכתיב ורוח חדשה אתן בקרבכם אכי"ר" ("מוריה", שנה י' גליון ט — י).

עוד היה ממונה על רישום הנולדים וענייני היוחסין בקהלת פראג — "הוא קורא למילדות העבריות לשאלן הילד יולד לכם הבת ניתן לכם או אם בן הוא ולחקור על שם אביו ואמו וסנדק ומוהל משפחה משפחה ככתבה וכקריאתה לרשום הכל בכתב יושר לכתוב הנולדות", וכן "צריך הוא לפנות לבית חתונות לחקור על שם חתן וכלה וכמה ימים שני חייה שם אבותם שושבינם ולכתוב בפנקס היוזוג"¹⁷.

"מה נורא המקום הזה ק"ק פראג קריה נאמנה כלילת יופי מלאה חכמים וסופרים, אם האנשים הפשוטים כך גדולים בתורה, גדולים בנ"י, גדולים בעושר, גדולים ביחוס ומעלה, מה עצמו ראשיהם, מה יקרו מנהיגיהם, ומה נכבדו דייניהם ופרנסיהם, אשריכם שכלכם חכמים וסופרים מגדולים ועד קטנים"¹⁸.

כל חייו ותורתו של רבינו קשורים היו בזו העיר: בה גדל, בה פעל ובה גם חיבר את ספרו "ערוגת הבושם". שמו מוזכר בקורות העיר בעת שנבחר להיות דיין בבית הדין של פראג בערך בשנת תק"מ, לאחר פטירת הדיין רבי יוסף ליברלס¹⁹. כנראה שעוד קודם לכן היה דיין בבי"ד זוטא בפראג²⁰. כדיין בבית דינו של ה"נודע ביהודה" אנו מוצאים את רבינו חתום על פסקי דין והסכמות שונות. בספר עולת החודש לרבי אלעזר פלעקלס שהודפס בשנת תקמ"ה הסכים הנוב"י בצירוף בית דינו הגדול ויחד עם הנוב"י חתומים רבי מיכאל בכרך ורבי יעקב גינצבורג²¹. על השאילתות עם פירוש שאילת שלום לר' ישעיה ברלין²² שיצא לאור בשנת תקמ"ז יש הסכמה של הנוב"י בצירוף בי דינא רבה — ראשון חתום הנוב"י, שני רבי מיכאל בכרך²³.

באותה שנה [תקמ"ז] פרסם בית הדין בפראג כרוז בענין הדפסת ספרים וכה כתוב שם²⁴:

להיות שראינו וגם שמענו שנתרבה הפירצה בהדפסת ספרים חדשים בזמננו והם גורמים לאבד הזמן ובאתר דעייל ירקי ליעול בשרא וכוזרי חיבורים של הקדמונים ובכל אלה החרשנו, אמנם לחבר חיבורים בש"ס ופוסקים שהם דברים הנוגעים לדינא ולמעשה והספרים מתפשטים בעולם וגורמים מכשול, שכמה מורי צדק אשר בעיירות אשר אין להם ח"ך לטעום ולהכחין בעצם הדבר וסוברים שכל מה שנתפשט הוא ראוי לסמוך על הדברים, ולכן לעמוד בפרץ ראינו לתקן תיקון בקהלתנו, שקודם שמלאו לצורבא מדרבנן מ' שנה לא ירים ידו להדפיס חידושים בש"ס ופוסקים בחייו, וכאשר מלאו לו ארבעים לבינה אז הרשות נתונה, אם בר הכי הוא, לפרסם חידושו בדפוס, וכ"ז נגמר אצלנו

לספר "בן יוחאי" לר' משה קוניץ. וראה עליו עוד: י. ז. כהנא, ניקולסבורג, בתוך: ערים ואמהות בישראל, ד' תשי"ז, ע' 279. 8 העתיקו הרב יוסף בוקסבוים במבוא לשורת חידושי רבי בצלאל רנשבורג. וראה שם פרטים רבים על העיר, גדולה וחכמיה. 9 ראה: ר. קסטנברג: גלרשטיין, Neure Geschichte der Juden in den böhmischen Landen, 1969, p. 141. 10 כך נראה בחוברת "האורב", בפרקים "פולוגותא דשמואל ותיובתא דשמואל". על טיבה של חוברת זו ראה לקמן. בפראג היו בי"ד זוטא ובי"ד רבה. כפי הנראה דיין בי"ד זוטא עסקו בבוררות בענייני ממון בין אנשי העיר, ודייני בי"ד רבה היו הדיינים הראשיים, שעסקו בכל דיני גיטין קידושין וחליצה, פסקו בשאלות מסובכות, ושמרו משמרת הקדש. עליהם היה מוטל להשגיח בבתי המטבחים, לבדוק השוחטים בכל שבת, להשגיח ענייני איסור והיתר, לבחור תפילות ובקשות בעת צרה ר"ל ולקבל תרומות לעת הצורך. כך נראה ב"האורב" שם. 11 עיי' במוריה שנה יג גליון ה — ו. 12 רבינו מוזכר בספרו סי' י"ז ס"ק רל"ט "...וכבר עמד ע"ז הגאון המפורסם מהר"ש גר"ו בחיבורו הטהור שאילת שלום, קחנו משם". 13 ספרים נוספים שחתום בהסכמה עם הנוב"י: בינת יששכר (פראג תקמ"ה) לר' יששכר בר בלון, מטה יששכר (פיורדא תקנ"ב) לר' יששכר בערמן סג"ל פרענקל, ועוד. 14 הובא ב"תשובה מאהבה" ח"ג חיו"ד תשרי שעה"ל על שרע סי' רמ"ב סעי' ל"א בהגה. 15 חיבר "ששה זרעוני ערוגה" — הלכות בפלפול (פראג תקמ"ט). 16 ב"פולוגותא דשמואל", שם. 17 שם ב"פולוגותא דשמואל".

זה ונעשו אוהבים זה לזה, ונתקיים בהם "ואת זהב בסופה"²⁵.

בשור"ת "נודע ביהודה" תנינא אנו מוצאים שתי תשו' מבין המחבר, ר' שמואל לנדא, לר' מיכאל בכרך. האחת בחא"ח סי' ג' "תשובה מבין המחבר להרב המאה"ג מו"ה מיכאל בכרך נ"י". וז"ל בפתיחת התשובה: "אחרי שובי לביתי ביום א' העבר מכבודו הרמה שמתי עיוני על דבר השאלה אשר שאל אותנו הרב הגאון מו"ה הירץ עמדין אב"ד דק"ק טעפליץ בענין רצועות של תפילין שמושחים העורות בשומן דגים טמאים וכו' אם יש בו חשש דצריך להיות מן המותר בפיו. והנה הסכמנו יחד וכו'". ובסיום התשובה: "לכן נראה לי להקל וכו' כ"ד אוהבו הד"ש הק' שמואל סג"ל לנדא בן הגאון מוהר"י ז"ל". ומביא שם: "ע"ז השיב הרב המאה"ג מיכאל בכרך – שלום וברכה וכו' לא"נ ידידי וכו' כבוד מו"ה שמואל נ"י. מכתבו הנעים הגיעני וטעמתי מצוף דבש אמרותיו הנעימים וכו' ויתר דברי מעלתו הם בנויים על אדני פז וידעתי כי ידיו רב לו באורחא חריפתא ועכ"פ לדינא דעת שנינו שוים וכו' וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין. כ"ד אוהבו הדבוק הק' מיכאל בכרך". הר"ש לנדא כתב בשולי הדברים: "אמר שמואל דברי הרב המאה"ג מוהר"מ הנ"ל ראויים למי שאמרן אעפ"כ הבוחר יבחר וכו'".

התשובה השניה בחלק אהע"ז סי' קל"ב: "תשובה מבין המחבר. הוצק חן בנועם אמריו, יוסף אומץ, ויתחדש כנשר נעוריו, כיון שוקט על שמריו, ה"ה א"נ הרב המאור הגדול המפורסם כ"ש מו"ה מיכאל בכרך נ"י דמו"ש וכו'". "ע"ד השאלה אשר שאל אותנו הרב הגדול מו"ה טוביה הארשיץ אב"ד דק"ק ביאה וכו' ראיתי דברי כבוד מעלתו בנויים על אדני פז קבועים להלכה, יפה דן ויפה הורה אבל יש בהם דברים ללא צורך וכו'".

כראב"ד בפראג מוצאים אנו את רבי מיכאל בכרך בהסכמות על כמה ספרים: על ספר ה"צל"ח" (פראג תקנ"ט), זרע אהרן לר' אהרן ייטלש (פראג תקנ"ז), "דגול

ישיבה היתה לו לרבינו בפראג שהעמיד בה תלמידים. בספרו מזכיר זאת כמה פעמים – "ובלימוד הישיבה אמרתי בזה לפרש הסוגיה"¹⁸, "ועפ"ז אמרתי בלמוד הישיבה ליישב קושית מהרש"א"¹⁹, "אחר שכתבתי זה זמן רב כשעסקנו בלימוד הישיבה מס' ב"מ ראיתי וכו'"²⁰. אחד מתלמידיו היה רבי שמואל לייב קוידר מחבר הספרים "עולת שמואל" "פעולת אמת" (פראג תקפ"ט) "זכרון בספר" (סוליש תרצ"ז), רעו הקרוב של רבי בצלאל רנשבורג שמזכירו הרבה בספריו²¹. בהקדמה לשור"ת שלו כותב ר' שמואל קוידר: "עד הייתי לאיש בן י"ג שנים נכנסתי לפני ולפנים לבית מדרשו של מו"ה הגאון מהר"מ בכרך זצ"ל"²².

רבינו היה ממנהיגי מלחמת הקודש בכת ה"פרנקיסטים" (תלמידיו של יעקב פרנק) שבאותה תקופה חדרו לפראג ורצו להרוס כל חלקה טובה. הם פרסמו כמין "נבואה" כאלו בשנת תק"ס יהיה שמד המוני של קהילת פראג. כנגד אותם עוכרי ישראל יצאו דייני העיר דרשו והוציאו חרם עליהם בכל בתי הכנסת בתקופת הסליחות ויום הכפורים²³. ביום הכפורים כעבור שנה, כשאותו שמד שעליו דברו כמובן לא התקיים, פורסם כתב חתום ע"י רבי מיכאל בכרך, רבי שמואל לנדא ורבי אלעזר פלעקלס. גם הכתב הזה הוקרא בבתי הכנסת ביום הכפורים.

נגע המחלוקת לא פסח מעל העיר פראג ונבע כנראה מחילוקי דיעות בין הפרנסים ובין גדולי התורה שבעיר, מי יכהן כאב"ד לאחר שנפטר הנוביי. ומעשה שהיה הרחיב עוד את המחלוקת – אחד מראשי הקהל, ר' שמעון קוה, הלך לבית עולמו והשאיר צוואה להעמיד את בית המדרש שבנה בביתו לרשותם של שני רבנים גדולי תורה, שילמדו בבית המדרש לזכות את נשמתו, ויקבלו גם סכום שבועי קבוע מקרן שהועיד למטרה זו. נבחרו לכך רבי מיכאל בכרך ורבי יעקב גינצבורג. בעקבות בחירה זו נתעורר ויכוח סביב פירושה של הצוואה. הג"ר שמואל לנדא בנו של הנוביי רייק מלשון הצוואה שהדיינים נוטלים שלא כדין חלקם בעזבון, והחולקים יצאו נגדו וביארו כונת הצוואה לפי דעתם²⁴. סופה של הפרשה שהשלימו זה עם

18 סי' ל"ז סקכ"ב. 19 סי' ל"ז סקל"ט. 20 סי' כ"ח. מעניין לציון שהישיבה מחכרת רק בהל' קידושין ולא בהל' אישות – ואולי זה מלמד על סדר הלימוד בישיבה. 21 עיי' במבוא לשור"ת וחידושי רבי בצלאל רנשבורג עמ' 38. 22 ובתשו' כ': "כסליו תקניה ל' שלחתי תשו' זו למי"ה הרב הגאון מו"ה מיכאל בכרך זצ"ל" (עיי' מוריה שנה יג ה' – עמ' כא). 23 הדרשות הודפסו בספר "אהבת דוד". 24 פרשה זו הסתום בה מרובה על הגלוי וקשה לעמוד על אמיתם של דברים. הויכוח כולו נמצא בחוברת "האור" שדפסה בעת המחלוקת והדפוסה, בביכול, חכם ספרדי. למכתבו של ר' שמואל לנדא קרא "פלוגתא דשמואל", ולמכתבו של המשיב קרא "תיובתא דשמואל". בפתח החוברת מאמר הנקרא בשם "קברות התאוה", וההערות על המכתבים קרא בשם "עט מהיר". ב"תיובתא דשמואל" נכתבו דברים חריפים ביותר כנגד ר' שמואל לנדא. על זהותו של בעל ה"תיובתא דשמואל" יש חילוקי דעות – בספר "מופת הדור" כותב ר"א קאמעהאר שהמחבר הוא ר' ברוך יטלס בעל הגהות "טעם המלך" על "שער המלך" שחי בפראג והוא זה שחירחרר ריב בין הרבנים, וכך אמנם נראה מקריאה פשוטה. יש הטוענים שמחבר ה"תיובתא דשמואל" הוא ר' שאול לוי, ולדעה זו נוטה הרב ראובן מרגליות במאמרו "ר' שאול לוי מייזף הספר 'בשמים ראש'" (מאסף ארשת, תשי"ב, עמ' תיא – תי"ז). ר"ר מרגליות טוען שגם זה זיוף שלו, שמטרתו לנגח את ר' שמואל לנדא, ומוכיח מתוך מספר מקומות בחוברת שאכן ר' שאול לוי הוא המחבר. עכ"פ נראה מתוך הדברים שענין הצוואה של ר' שמעון קוה והדיינים שמש אמתלא ובעצם היתה כאן מחלוקת שלא ברור מה עומד מאחוריה, ויש השערות שונות בדבר. 25 כך כותב בספר "מופת הדור" לר"א קמלהר בפרק "תולדות הגאון מהרש"ל ראב"ד פראג", ומסיק שם "וגם הג' מהר"י ג"ב שהיה ראש

בסי' ט"ו ס"ק כ"ד כ' רבינו יודבר זה דרשתי פ"פ בשבת חנוכה תקמ"ט לפ"ק בהיות הגאון אב"ד הישראלי מוהר"י לנדא זצ"ל אז חולה את רגליו ומוסגר בחדר המטות ולא היה אפשרי לו לדרוש כמנהגו וכבדני לדרוש במקומו ועשיתי כדבריו ודרשתי את האמור למעלה מה שקשה לי על שיטת הרמב"ן וכו' ושבוה יובן דעת ר"ח וכו' והיו שם חכמי העיר ושכחוהו רבנן וכשהגיע הדבר לאוני רבינו הגדול זצ"ל גמר אומר לעיין בדיון זה אם כי יקח מועד. וכן עשה וכתב לי ליישב דעת הרמב"ן והרשב"א, ובהיות דבריו מתוקים ודברים עתיקים לא אחדל מלהעתיקם ככתבו וכלשונו כי הם מאירים ומבהיקים וז"ל מה שהקשה מעלתו וכו' ע"כ דבריו ז"ל ודפח"ח ושי"י. וזה אשר השבתי לו, מלא חכמה וכליל יופי מנוקה בצדק מכל מום ודופי אוצר כל כלי חמדה לתבונתו אין שיעור ומדה הלא הוא אדמו"ר הגאון אב"ד נר"ו מה נכבד היום אשר נכבדתי ונתיקרתי להשימיעני הוד קולו ודברת קדשו חצובה מלהבות אש לאמר ישר ותאשר ליישב דעת ר"ח שפ' כ' ישמעאל. אמנם מה שנחית וירד לעומק לתרץ קושיא זו שהקשתי וכו' וכו' עד כאן. ואחר ימים לא כבירים באתי אל הרב הגאון זצ"ל הנ"ל לבקרו ושקלי וטרי' עמו בדברים הנ"ל וחזר לדעתי שהודה לדברי ואמרתי אשרי הדור וכו'".²⁶

מן הענין להוסיף כי במהדורה הראשונה של ספר הצל"ח על מסכת ביצה, שהוציא לאור ר' ישראל לנדא בנו של הנ"ב, הוסיף המו"ל בראש הספר מחידושו של רבינו. וזה לשונו של המו"ל: "ויאמר ישראל את יראי ה' אכבד ורצון יראיו אעשה לאחר מבית דין הגדול פה קהלתנו והאי אחד מיכאל הוא, ה"ה הרב הגדול המופלג בתורה מו"ה מיכאל בכרך נר"ו נתן לי דברי התורה הזאת מחידושו בכתבת ידו לנשגב שמו על חיבור של אדוני אבי מו"ה הגאון זללה"ה בדבר הלמד מענינו בסוגיא דבר שבמנין, ומחמת שהרב הנ"ל מסר לי כתבו לאחר שכבר נדפס פרק ראשון ולא היה באפשרי למלאות חפצו של הרב הגדול הנ"ל להדפיס דבריו על מקומן, לכן מצאתי מקום לדבריו על שערי ציון להיות לפתח עינים, והוא דבר נאה ומתקבל וראויים למי שאמרם..."

רבינו והג"ר אלעזר פלעקלס²⁹

על קשריו של רבי מיכאל בכרך עם ר' אלעזר פלעקלס ניתן ללמוד מספר השו"ת שלו "תשובה מאהבה". כאמור לעיל היה רבינו ראב"ד אחר פטירת הנוב"י, וכך פונה אליו ר' אלעזר פלעקלס שהיה דיין בבית דינו "ברכות שמים

מרבבה" (פראג תקנ"ד), "דברי התענוגים" לר' בנימין רייכליש (פראג תקנ"ה), "דברי דוד" לר' דוד בן אב"ד רוקיצון (פראג תקנ"ה), ועוד.

רבינו וה"נודע ביהודה".

כבוד גדול רחש רבינו לר' יחזקאל לנדא בעל ה"נודע ביהודה" וכשנמצאו דבריו בספרו מסכימים עם דברי ה"נודע ביהודה" לא נמנע מלהזכירם. בסי' י"א סקכ"ו, בדיון עידי זנות אם צריכים דרישה וחקירה, בסוף דבריו כ' וז"ל "ואחר כותבי זה נדפס ספר נודע ביהודה שו"ת מהגאון המפורסם... אב"ד ור"מ פ"פ ר' יחזקאל סג"ל נ"י וראיתי שם בחלק אה"ע שהאריך בזה עפ"י... בינתו וחריפותו והשיג על תשו' מהר"א ששון וכו' יעו"ש, ותייתי לי דקיימתי מסברא דנפשא"י".²⁶

אף כשחולק רבינו על ה"נודע ביהודה" מזכירו באימה ויראה. וכה הוא כותב בסי' י"ז ס"ק כ"ו בדיון נוגע בעדות אשה "אמר הכותב הואיל ואתא לידן לדבר בענין נוגע שהוא פסול לעדות אשה ראיתי להאריך בו להביא ראיה שפסול. אף שכבר קדמוני הרב בעל מ"ב וכו' עם כ"ז ראיתי ההכרח להאריך בזה בראיות יען ראיתי כי חדשים מקרוב באו ס' נודע ביאודא להרב הגדול הגאון המפורסם בדורנו מוהר"י לנדא נר"ו אב"ד ור"מ דפה צלל במים אדירים להכשיר נוגע בעדות אשה והאריך בראיות בספרו חלק אה"ע סי' כ"ז, ואף שהוא רב גדול בקי בחדרי תורה ולבו כלב אריה אעפ"כ לא אשא פני גדול ואדון לפניו בקרקע כתלמיד הדן לפני רבו ובטוח אני בענותנותו ישמח בדברי כי הוא כשגגה היוצא מלפני השליט כי לפע"ד חלילה להתיר איסור אשת איש החמורה בעדות נוגע דבר חדש שלא נזכר בגמ' ובשום פוס' ראשונים ע"י סברות בדויות וכל ראיותיו אינם מוכרחים".²⁷

בספרו של רבינו מצינו השלמה מענינת לתשובה של ה"נודע ביהודה", השלמה שיש בה גם נ"מ להלכתא וגם גלוי על הקשר שבין הנוב"י ורבינו. בשו"ת נו"ב תנינא חאה"ע תשו' קמ"ח, שנכתבה בפראג י"ז שבט תקנ"ג, בענין אשת אחיו שהיא גם חמותו אם צריכה חליצה, כ' שם "ועוד גלע"ד היתר יותר ברור וכו' והוא ע"פ מה ששמעתי מכבוד הרב הגדול מוהר"ר מיכאל בכרך דמו"ש דקהלתנו ליישב דברי ר"ח וכו'. ובהמשך "ונתתי אל לבי שבשעה שהקשה לי הרב מו"ה מיכאל קושיה הנ"ל כתבתי יישוב על קושייתו וחפשתי בניירות ומצאתי וזה לשוני וכו'". ענין זה נמצא כאן בספר ביתר הרחבה ובתוספת.

מריבו נעשה אהבו כאשר מזכירו בשו"ת "שיבת ציון סי' ז' בזה"ל: "וכן הסכים עמדי הרב המאה"ג המופלא בתורה וחסידות המפורסם מ"ה יעקב גינצבורג נר"ו". 26 כך בכת"י א'. ויש להעיר שבכת"י ב' שנכתב לאחר פטירת הנוב"י מושמט שמו וכך כ': "נדפס שו"ת נודע ביאודא מהגאון אב"ד פ"פ ז"ל וכו'". 27 כך בכת"י א', ובכת"י ב' במקום להזכיר שמו כ' "יען ראיתי שגאון א' המפורסם בדורינו בתשובותיו וכו'". גם השמיט את המשפט האחרון כי לפע"ד וכו'. עיי"ש במקומו. 28 כ"ז בכת"י ב'. בכת"י א' רק הזכיר הדרשה וסיים "כ"ז דרשתי בשבת חנוכה תקמ"ט לפ"ק בבה"כ מייל ושכחוהו רבנן". 29 היה

ולבקר רנה ושמחה וששון ויקר לאהובי ידידי מחותני הרב המאוה"ג אלעזר נ"י, עיינתי בשניות מד"ס שכתב מעלתו וכו' ושלום תניינא בלי מניינא דברי הדש"ת, הק' מיכאל".

ושב השיב לו רא"פ: "ב"ה ברכה משולשת בתורה שמחה אורה ששון ויקר לידידי הרב המאוה"ג מו"ה מיכאל נ"י, מ"ש מעלתו וכו' כ"ז כתבתי להראות שדבריו אהובים בעיני וישמח בשמחת פורים עם אהוביו הבחורים וחזוטי חסד יהיו עלינו שזורים בין צדיקים גמורים וכו' ואין להאריך ידידו, הק' אלעזר".³³

את הדברים הללו הראה רא"פ לרבני ליב ייטלס³⁴ והלה השיב לו ב"א טבת תקס"ה ובתוך הדברים כ' "וכבודו הנשגבה נ"י הראה לנו כתב יושר דברי אמת מעשי מיכאל שר התורה וכו'".

ספר "ערוגת הבושם".

חיבורו זה של ר' מיכאל בכרך הוא פירוש על שו"ע אהע"ז סימנים א' – נ'. כפי הנראה התכוון רמ"ב להשלים את חיבורו על כל אהע"ז³⁵.

אעתיק בזה מה שכתב הרב יוסף בוקסבוים ב"מוריה", שנה י' גליון ט – י: "בספרייתי כמה כרכים מעצם כתי"ק של רבי מיכאל בכרך זצ"ל ובהם חידושים על הש"ס ודרשות וכן חיבורו הגדול רב הכמות והאיכות על שו"ע אה"ע, אשר נקרא ע"י המחבר כפי שכתב בראש הכת"י: "קנה בשם, ערוגת הבושם, קרבן נשים – קן סתומה קן מפורשה". כפי הנראה "ערוגת הבושם" הוא השם הכולל של החיבור על כל השו"ע, ו"קרבן נשים" הוא החלק על אה"ע. חלק מחיבור זה על אה"ע הועתק וסודר עוד בחיי רבינו ע"י סופר ביה"ד בפראג. כת"י ההעתקה אשר בו שינויי סגנון קלים נמצא היה שנים רבות בספריית הסמינר בברסלויא וצוין בקטלוג כתבי היד של הסמינר (עמ' 41 מס' 54). כיום נמצא כת"י זה בספריית ווארשא, וצילומו במחלקת צילומי כתבי יד אשר בבית הספרים הלאומי מס' 12004".

החיבור הוא על סדר השו"ע, וכמעט בכל ענין יורד לעומק הסוגיות הקשורות, בש"ס, בראשונים ובאחרונים, שו"ע ונו"כ, ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. המעיין יוכל למצוא כאן ביאור חדש בסוגיה המדוברת. יש כאן את השילוב הנפלא של לימוד הסוגיה וקביעת ההלכה מתוך הסוגיה. וזהו, בעצם, דרך הלימוד של גדולי פראג

מעל לידידי וחבירי מחותני הרב המאוה"ג המופלג זקן ונשוא פנים שפתותיו שושנים מו"ה מיכאל בכרך נ"י ראב"ד בק"ק פראג³⁶.

בתשובה אחרת אנו מוצאים דיון בין שלשת הדיינים בבית הדין, הגאונים ר' מיכאל בכרך, ר' אלעזר פלעקלס ור' יעקב גינצבורג, בענין ציקארי"ע שמביאין אותו כתולדתו אם מותר להשהותו בפסח, שכנראה ר' מיכאל בכרך נטה להקל ור' אלעזר פלעקלס נטה להחמיר. ומסיים "ואין אני אומר קבלו דעתי אם יצא הדבר עפ"י שני מב"ד להתיר אין דבריו של אחד במקום שנים וחוזר אני מדברי וכו', ידידו מחותנו הדורש שלום תורתו, הק' אלעזר פלעקלס". ומעיר אח"כ "נמנו חברי עלי והתירו. עכ"פ בעל נפש יחוש לעצמו", ובהמשך מביא חות דעת של הדיין השלישי בבית הדין ר' יעקב גינצבורג³⁷.

הידידות המיוחדת בין השנים באה לידי ביטוי בחלופת מכתבים ביניהם בימי הפורים שנת תקמ"ד, בענין הגמ' במגילה (ט' ע"א) מאי תרגום שכתבו מקרא ארנב"י מהפס' וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, שהקשה ר' מיכאל מדוע לא הביאו פס' קודם במגילה ואת יקר תפארת גדולתו³⁸.

על כך כותב לו ר' א"פ: "צלוחיה דר' אלעזר יה"ר שתשכון בפורנו אהבת שלום עד בלי ירח לכבוד אהובי מחותני הרב המאוה"ג המופל' מו"ה מיכאל בכרך נר"ו, על אשר בדיק לן מר ושאל בענין במס' מגילה וכו' למה מביא פס' המאוחר וכו' הנה מיכאל באחת תמה ואני בשתיים וכו', ולכך המצאתי דבר חדש אשר לא שערו אבותינו וכו' [שכונת הגמ' למצוא שתי תיבות בפס' אחד ולכן הביא פס' זה שיש בו שתי מילים ונשמע פתגם המלך וכו' וכל הנשים יתנו יקר וכו'] ובזה נסתלקו כל הדיוקים, ידידו המתכבד ביקר תפארת גדולתו, הק' אלעזר פלעקלס".

על זה עונה רמ"ב "יהי שלום בחילו שלוחו כהיכלו לידידי הרב מו"ה אלעזר נר"ו ראיתי מכתב מעלתו וכו' ובאמת יפה דקדק וכו' אך בשביל זה א"א לומר רנב"י דוקא שתי תיבות בעי חדא וכו' דברי אהובי הדש"ת, הק' מיכאל בכרך. ומחזיר לו רא"פ "ב"ה שלמא תנינא מתבא דרחמנא קרקפנא רישיה ביני עמודי קא חזינא ידידי הרב המאוה"ג מו"ה מיכאל נר"ו. שלא להיות בעיניו כמתעתע כתבתי שניות מד"ס וכו'" ומסיים "אהובי ידידי, מגדלי בלורים בימי פורים ינועו כשכורים ואנחנו בלשון של זהורים תמורת אבוסים וברבורים אם יש לו ישוב נכון ידיעני ידידו, הק' אלעזר". ועונה לו רמ"ב "בטוב ילין

תלמידו הגדול של בעל הנוב"י וראב"ד לאחר פטירת ר' מיכאל בכרך, עד לפטירתו בשנת תקפ"ו. ראה במבוא לשו"ת ר' בצלאל רנשבורג, עמ' 36. 30 תשובה מאהבה ח"ג סי' קל"ב, תשו' בענין עגונה. 31 כ"ז בח"ג שם תשו' קצ"ה מכ"א אדר תק"ס. 32 כ"ז שם תשו' קצ"ח י"ב אדר תקמ"ד פראג. 33 הבאתי רק את דברי החיבה שביניהם שנכתבו בהשראת ימי הפורים, ועיי"ש בכל הפלפול. 34 בן הרופא המפורסם יונה ייטלס. 35 עיי' בס' י"ג ס"ק כ"ד בסופו שכ' יעמ"ש בס"ד סי' קס"ד ס"ק "" כך מופיע בכת"י וכאלו השאיר מקום להשלים את הציון המדויק, וכן במקומות נוספים.

בלימוד הסוגיות השתדלנו להשוות דברי רבינו לדברי הגדולים שבימיו בעיקר לנוכח.

בשם כל החבורה שעסקה בלימוד והוצאה לאור של תורת רבינו אני רוצה להודות בראש ובראשונה לביתנו בית ישיבת שעלבים ובמיוחד למו"ר הרב מאיר שלזינגר שליט"א, העומד בראש הישיבה, על הזכות שניתנה לנו להיות מ"עוסקי תורתך", על הסיוע, העדוד וההכוונה.

ברכת תודה ל"מכון ירושלים" והעומדים בראשו ובמיוחד הרב יוסף בוקסבוים שליט"א שהנחה והוביל מן השלבים הראשונים, הקשים, ועד שזכינו ב"ה לברך על המוגמר, לרה"ג ר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א ראש הכולל, ולאברכי הכולל כולם. ואחרונים חביבים ויקרים משפחת אומן שזכתה אותנו להניב פרי בכורים זה.

לזכרו של שלמה אומן הי"ד "המיוחד שבחבורה", שלעילוי נשמתו הוקם "מכון שלמה אומן" והוצא לאור ספר זה, אסיים בדברים שהובאו בשם רבי מיכאל בכרך בספר "עונג נפש", אשר נדפס עם "דברי התענוגים" לרבי בנימין וואלף רייכליש (פראג תקנ"ה) בפרשת בראשית:

"ומה מאד מתוק לחיכי אמרי יאה אשר שמעתי מפי חמודי חמדת בית ישראל ה"ה הרב המאור הגדול נר ישראל פאר החכמים מו"ה מיכאל בכרך דמ"ש דק"ק פראג, לפרש למה המשיל הנביא מצדיקי רבים לכוכבים, ואמר כי הנה הידוע באמת שהכוכבים עומדים גם ביום, אך לעיני האדם אינם נראים כי אם בלילה, וכ"כ כל המעלות ומידות שישנם באדם וצדקתו אינו נראה וניכר לאדם כל זמן ימי חיותו בעלמא דין הנקרא עולם עובר, אמנם בבוא קצו לילך לעלמא דאתי הנקרא עולם ועד, אז נראים לעין כל מעלותיו וצדקותיו, ומרגישים החסרון שאבד להם כלי חמדה שהיה להם למגן ומחסה, ושפיר דומה המצדיק רבים לכוכבים, וכא לפרש ואימתי, ואמר לעולם ועד בעה"ב אז נראים שהיו ככוכבים לנו להאיר לנו בלילה בעה"ז להשיג ליום שכולו ארוך עה"ב, ודפח"ח".

אהרן מרצבך

שעלבים, ערב חג מתן תורה ה'תשמ"ה

בתקופה זו³⁶. בהרבה מקומות מבאר פסקי הראשונים ע"פ הירושלמי, לפעמים מזכיר דברי הפני משה דן בדבריו וחולק עליו³⁷.

גולת הכותרת של החיבור, כפי הנראה. היא הלכות עגונות (סי' י"ז). כאן חיבר רמ"ב פירוש ארוך וממצה, ביחוד בחלק הראשון בהל' עדות של עגונה. יש לו אריכות דברים בדין נוגע בעדות אשה בו הוא דן בדברי הנוב"י³⁸, וכן ברור נפלא בדין מסל"ת במחלוקת הר"ן והריב"ש לגבי קישור דברים³⁹. בחלק זה של הל' עגונות דן כסדר בדברי מהר"ם בן חביב בספרו "עזרת נשים"⁴⁰.

כתבי היד.

בעריכת הספר היו לפנינו שני כתבי היד שהוזכרו לעיל — האחד כת"י של רבי מיכאל בכרך (להלן כת"י א') והשני כת"י ההעתקה של סופר הבי"ד (להלן כת"י ב'). ראוי לעמוד על מספר הבדלים שבין שני כתבי היד.

כת"י א' נכתב קודם פטירת הנוב"י (תקנ"ג), וכנראה בסביבות שנת תקל"ז⁴¹. כת"י ב' נכתב בין השנים תקנ"ד לתקנ"ט⁴².

מאמצע סי' י"ז (ס"ק ק"ע) ועד סי' כ"ג מופיע רק בכת"י ב' ולא בכת"י א'. ניכר הדבר שכת"י ב' נסדר לצורך פרסומו, בנגוד לכת"י א' שהוא כמין טיוטה ויש בו מחיקות, הוספות רבות בשולי הדף והוספות בסוף הסי', שהוסיף אותן כנראה בזמן מאוחר יותר⁴³. כת"י ב' לעומתו מסודר מאד — הועתק עם גוף השו"ע ובו הוכנסו אותיות הס"ק של החיבור וכמובן הוכנסו כל הערות השוליים וההשלמות במקומן. יש בו שנייה סגנון רבים ושנויי סדר. יש מקומות ששינה את פסק ההלכה בכת"י ב'⁴⁴, ויש שבכת"י א' נשאר בצ"ע ובכת"י ב' הכריע בפשטות להקל⁴⁵. ישנם הוספות רבות בכת"י ב'⁴⁶.

מובן הדבר שבחרנו בכת"י ב' כעיקרי, אך הקפדנו לבדוק גם את כת"י א' ולשים לב להבדלים שביניהם ובמידת הצורך (בעיקר שינויים בפסק הלכה) הערנו על אתר.

עבודת העריכה.

עבודת העריכה נתחלקה לשני חלקים עקריים:

א. השלמת מראי מקומות בחיבור, דהיינו — ציון מדויק של דפי הש"ס, ציון ההלכה ברמב"ם ומראי מקומות בראשונים ואחרונים.

ב. הערות בשולי העמוד שעיקרן השוואות בדברי האחרונים ונו"כ של השו"ע, מו"מ בדברי רבינו והבדלים בין שני כתבי היד.

36 ידוע מזה שכתב הנוב"י על דרך הפסיקה שלו, עי' למשל נוב"י קמא חיו"ד סי' נ"ה. 37 כגון סי' י"ז ס"ק ס"א. 38 סי' י"ז ס"ק כ"ו. 39 סי' י"ז ס"ק ע"ב. 40 בחלק זה נסתייענו הרבה בספר "בית אברהם" לר' אברהם בן חנניה רבו של בעל "עזרת נשים", שיצא לאחרונה לאור ע"י "מכון ירושלים". 41 בסי' י"א סק"ו הוספה בשולי הדף "אחר כותבי זה נדפס ספר נוב"י וכו'", בסי' י"ז ס"ק כ"ו כבר מזכיר את שורת נוב"י בתוך החיבור עצמו, וכידוע שורת נוב"י קמא נדפס בשנת תקל"ז. 42 בסי' ל"ח סק"ז: "שוב נדפס ספר דגול מרכבה ממ"ו הגאון אב"ד מוהר"י לנדא זצ"ל וכו'". ספר דגול מרכבה נדפס בשנת תקנ"ד, י"ב תשרי. בסי' י"ז ס"ק רל"ט מזכיר וכו' עמד ע"ז הגאון המפורסם מוהר"ש (ר' ישעיה ברלין) נר"ו וכו'. וכידוע ר' ישעיה ברלין נפטר בח' אייר תקנ"ט. 43 כגון הדרשה בביהכניס מיזל שבסי' ט"ו ס"ק כ"ד נוספה בסוף הסי', ובדאי היא מאוחרת, שהרי הדרשה נאמרה בשנת תקמ"ט. 44 כגון סי' ד' ס"ק מ"א, ועיי"ש הערה 38. 45 כגון סי' ד' ס"ק כ"ז ועיי"ש הערה 22. 46 כגון סי' י"א ס"ק כ"א ד"ה וראיתי, עיי"ש הערה 16.

